

Eçmədzin kilsəsi terror yuvasıdır

Tarixin müxtəlif dövrlərində milli azlıqlar daha sakit və münbit torpaqlara üz tutub, müvəqqəti də olsa o yerlərdə yaşayıblar. Ancaq azsaylı millətin həmin yerlərdə daimi məskunlaşmağa səy göstərməsi həl olmaıyb. Sadəcə bir-iki diqqəti cəlb edilən hallar yaşanıb. Erməni vəhşi toplumu isə bu sadalanan hallarda istisnalar təşkil ediblər. Onlar Hindistanın uzaq bataqlıqlarında zillət içində yaşamaqdan yorulduqlarından daha sakit və əlverişli ərazilərə, xüsusilə də Osmanlı torpaqlarına, eləcə də Təbrizə, Xoya, Həmədana köç ediblər.

Niyyətləri bu yerlərdə bir qədər yaşadıqdan sonra, başqa ərazilərə köç etmək olub. Lakin oğurluq etmək, cinayət əməlləri həyata keçirmək və digər neqativ halları daha çox bacardıqlarından təcridən kənar qüvvələrin diqqətini özlərinə cəlb edirlər. Bir qədər sonra isə onlardan istifadə etməyə başlayırlar. Bu baxımdan ermənilərin saylarını artırmaq üçün onları xaricdən kütləvi şəkildə getirib, Azərbaycan ərazilərində yerləşdirirlər. Azərbaycan ərazilərində məskunlaşdıqdan sonra ermənilər özələrini daha rahat və təhlükəsiz hiss etməyə başlayırlar. Azərbaycan əraziləri daha münbit torpaqlar olduğundan ermənilər burada varlanmağa və iqtisadi cəhətdən təmin olunmaq imkanı da qazanırlar. Belə vəziyyətdə onlar dövlət qurmaq istəhasına düşürlər On altıncı əsrdən sonra Səfəvilərlə Osmanlı imperiyası arasında uzun sürən müharibələr ermənilərin öz müstəqil dövlətlərini yaratmaq arzuna təkan verdi.

Osmanlı Sultandan oğurlanan taxtı çar Alekseyə bağışlanır

Erməni kilsəsi ermənilərin məskunlaşma prosesinin sürətləndirilməsi üçün Rusiya ilə əlaqələrini daha genişləndirdi. Hətta erməni kilsəsi 1659-cu ildə çar Aleksey Mixayloviçə qızıldan işlənmiş taxt hədiyyə edir. Sonradan məlum olur ki, həmin taxt Osmanlı sultanından oğurlanmış qızıldan hazırlanmış taxtdır. Ermənilər həmin taxtı Osmanlılardan oğurlayaraq Rus çarına bağışlayırlar. Rusiya regionda başlıca rəqibləri olan Osmanlı və Səfəvi imperiyalarını daxilindən zəiflətmək üçün erməni kartından istifadə edir. I Yekaterina ermənilərin yüksək mərhəmətə və himayəyə layiq görülmələri haqqında 1726-cı il fevralın 22-də fərman imzalayır. II Yekaterina Eçmiədzin katolukosu H. Argutinskinin hazırladığı "Ararat krallığı" ideya-layihəsini dəstəklədi. Rus məmurları və Dunaydakı rus qoşunlarının komandanı Q. Potyomkin ilə görüşən İ. Arqutinski təkliflərinin reallaşdırılması istiqamətində fəaliyyətə keçir və "erməni dövləti" yaratmaq üçün əməli addımlar atır. Niyyət də əsasən ondan ibarət idi ki, Osmanlı ərazilərində "erməni dövləti" yaradılsın. Lakin Osmanlı dövlətinin ayıq - sayıqlığı xarici məkrli dairələrin "erməni dövləti" yaratmaq arzularını alt-üst edir. Bu fəaliyyəti xəyanət kimi qiymətləndirən Osmanlı sultanları erməniləri ciddi şəkildə cəzalandırırlar. On minlərlə erməni isə Osmanlı torpaqlarından qovulurlar. Xüsusilə də bu toplum Azərbaycan ərazilərində məskunlaşdırılır. Azərbaycan xalqının xeyirxah və humanist olmasından istifadə edən ermənilər təcridən vəhşi əməllərini nümayiş etdirməyə başlayırlar. Onlar azərbaycanlıları torpaqlarından qovub, daha çox ərazilərə sahib olmaq üçün geniş miqyaslı terror aktları həyata keçirirlər. Yazılı məlumatlar və sənədlərə görə, bəzən ermənilər əyinlərinə keşiş paltarları geyinib, iri şəhərlərdə terror

aktları törədiblər, yüzlərlə insanın ölümünü həyata keçiriblər. Hələ 17-ci və 18-ci əsrlərdə onların dini mərkəzi olan Eçmədzin kilsəsinin əsas işi bölgədə pozucu rol oynamaq olub. Erməni katolikoslari qədim Azərbaycan şəhəri olan İrəvan xanlığına hücumlar təşkil edib, qarətlər, yanğınlər törədən Kartli Kaxetiya çarlığı ilə Azərbaycan xanları arasında vasitəçilik etməyə çalışıblar.

Məkrli məqsədləri hər iki tərəfdə ermənilərin sakit yaşayışını və xarici ölkələrdən

köçürülməsini təmin etməkdən ibarət olub. Hətta mövqelərini möhkəmləndirmək üçün Karte-Kaxetiya çarlığına satqınlıqlarda ediblər. Verilən məlumatlar əsasında İrəvan xanlığına hücum edilməsinə cəhd göstəriblər. 1780-ci ildə Karte-Kaxetiya çarlığının İrəvan xanlığına hücum etməsində erməni kilsəsinin xüsusi rolu olmuşdur. Ancaq Osmanlı imperiyasının yardımından sonra düşməne çevrilən qonşular İrəvan üzərində iddialarından əl çəkmişlər. Bundan sonra İrəvan xanlığı əvvəlki iqtisadi qüdrətini bərpa edə bilmişdir. İrəvan xanlığında yaranan sakitlik bir qədər sonra pozulmuşdur.

Bəzən öz qılıncımız özümüzü də kəsib

1795-ci ildə Ağə Məhəmməd xan Qacar İrəvan xanlığına hücum edərək Mirmehdi xanın nəvəsi Məhəmməd xanı hakimiyyətədən devirərək onun yerinə Əliqulu xanı İrəvan xanı təyin etmişdir. Amma Əliqulu xanın da hakimiyyəti uzun çəkməmişdir. 1979-cu ildə Ağə Məhəmməd xan Qacarin öldürülməsindən sonra Məhəmməd xan Əliqulu xanı devirərək İrəvanda hakimiyyəti ələ almışdır. O dövrün tarixi sənədlərinə əsasən, demək olar ki, İrəvan xanlığında yaşayan əhalinin 90 faizi azərbaycanlılar, 10 faizini isə erməni, gürcü və digər xalqların nümayəndələri təşkil etmişlər. 1897-ci ildə Rusiya imperiyasının Qafqazda, eləcə də, İrəvanda əhalinin siyahıya alınması zamanı əldə olunan məlumatlarda Qarabağda əsasən azərbaycanlıların yaşadığı təsdiq olunub. Belə ki, siyahıya alınmaya görə, xanlığda 313 min 178 azərbaycanlı 11 min 317 nəfəri ermənilər yaşamışdı. 1817-ci və 1819-cu illərdə İrəvanda olmuş ingilis arxeoloqu və səyyahı Robert Kerr Ports yazırdı ki, İrəvan xanlığının uzunluğu 200 mil, eni isə 100 mildir. Müasir erməni tarixçisi T.Akopyan da İrəvan xanlığının əhalisinin əsasən azərbaycanlılardan ibarət olduğunu və ərazisinin 24 min kvadratmetr olduğunu yazırdı. İrəvan şəhəri inzibati cəhətdən 3 məhəlləyə bölünürdü: şəhər məhəlləsi, Topbaşı məhəlləsi və Dəmirbulaq məhəlləsi. İrəvan xanlığında türkdilli azərbaycanlıların yerli xalq olması sübuta yetirilmiş faktıdır. Bunu Qafqazın ali baş komandanı general Paskeviç rəsmi məlumatlarda da qeyd etmişdir. İrəvan qalasını çox çətinliklə alan general Paskeviç İrəvan xanlığında əhalinin milli tərkibi haqda verdiyi məlumat

da burada 10 min azərbaycanlı, 3 min erməni ailəsinin yaşadığını qeyd etmişdir. ABŞ-dan olan professor Castin Makkarti Rusiya işğalına - 1828-ci ilə qədər İrəvan xanlığı əhalisinin 80 faizinin azərbaycanlı olduğunu göstərir. S.Şopen 1828-1832-ci illərə qədər İrəvan xanlığında əhalinin mütləq çoxluğunu müsəimanların, yeni azərbaycanlıların təşkil etdiyini yazmışdır. Onun hesablamalarına görə, İrəvan əyalətində 16.075 ailə (81.749 nəfər) azərbaycanlı, 4.428 ailə (25.151 nəfər) isə erməni idi.

18-ci əsrin ortalarında Azərbaycanın Qərbində yaradılan qüdrətli xanlıqlardan biri də Qarabağ xanlığı olmuşdur. 1748-ci ildə Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən yaradılan Qarabağ xanlığı Kürlə Araz çayları arasında yerləşmiş, ətrafı sıldırım keçilməz qayalar, yaşıl meşələrlə əhatə olunmuşdur. Pənahəli xan Qarabağın göz oxşayan səfəli yerini mərkəz seçərək, orada Qarabağın qala qapısı hesab olunan Şuşa şəhərini Qarabağın paytaxtı olaraq inşa etdirdi. Qarabağ xanlığının ərazisində də İrəvan xanlığının ərazisində olduğu kimi Cavanşir, Otuzdilər, Cəbirli, İyirmi dörd, Baharlı, Ziyadoğullar və bu kimi məhəllələrin tikilməsi və onların da idarə etməsini naiblər tərəfindən həyata keçirilməsi bu ərazilərdə türk adət-ənənələrinin və idarəetmə usulunun dəyişməz olduğunu göstərir.

Pənahəli xan ermənilərin xəyanətini bağışlamayır

Pənahəli xanda dərin zəka, yüksək idarəetmə qabiliyyətinin olması və hərbi bilikləri mükəmməl şəkildə mənimsəməsi Qarabağın siyasi, hərbi, iqtisadi qüdrətinin artmasına səbəb olmuşdur. O, müdrik siyasət yürüdərək qonşu dövlətlərlə dostluq əlaqələri qurmuşdur. Bununla yanaşı, xan düşmən hücumlarından ehtiyat edərək Qarabağı, xüsusi ilə də paytaxt Şuşa ərazisini qalalarla, istekam sədlərlə möhkəmləndirmişdir. Məhz Pənahəli xanın göstərişi əsasında 1748-ci ildə Barat, 1751-ci ildə Şahbulaq, 1750-ci ildə isə Şuşa qalası inşa edilmişdir. Bu dəfə də ermənilər məkrli, satqın, xəyanətkar fəaliyyətlərini davam etdirərək möhkəmlənməkdə olan Qarabağ xanlığına təhlükələr yaratmağa çalışırdılar.

Ermənilərin satqınlığını, xəyanətini bağışlamayan Pənahəli xan onları cəzalandırmaq qərarına gəlir. Sarayda məclis quran Pənahəli xan satqın erməni müləklərini ora dəvət edir. Xan erməni müləklərinin xəyanətini sübut etdikdən sonra onlardan beşini şəxsən özü məhv edir, qalanlarını isə ömürlük həbsdə saxlanılması üçün Ərbədil xanına təhvil verir. Sarayda keçirilən məclisdə erməni müləklərini zərərsizləşdirməsindən sonra ətrafdakı ermənilər də Pənahəli xandan qorxmağa, onun əmrələrinə tabe olmağa başlamışlar. Məhz bundan sonra Pənahəli xan Qarabağın ərazilərini genişləndir. Bunun da nəticəsində Pənahəli xan İrəvan, Gəncə, Naxçıvan və Ərdəbili Qarabağ xanlığına birləşdirə bilmişdir. Təbii ki, Qarabağın ərazisinin genişlənməsi

fonunda xanlığın güclənməsi İran şahını ciddi narahat etmişdir. Məhz bu narahatçılığı aradan qaldırmaq və xanlığı məhv etmək üçün 1757-ci ildə Məhəmməd həsən xan Qacar Qarabağa hücum etmişdir. Tarixdə "Xatın arxı" kimi adı qeyd olunan ərazidə gedən döyüşlərdə Pənahəli xan böyük istəha və iddialarla xanlığa hücum etmiş Məhəmməd xan Qacarı məğlub etmişdir. Bu döyüşdə Pənahəli xan şəxsi şücaət, yüksək döyüş nümunəsi göstərmişdir. Darmadağın edilən İran qoşununun tör-töküntüləri qaçarkən o dövr üçün çox əhəmiyyətli hesab olunan 150-yə yaxın tüfəngi, 5 ədəd isə topu döyüş meydanında qoyub qaçmışlar. Bu biabırçı məğlubiyyətdən sonra İran şahı Qarabağ xanını açıq döyüşdə məğlub etməyin mümkün olmadığını başa düşdüyündən Pənahəli xanı hiyləgərlik yolu ilə sıradan çıxartmağa cəhd göstərmiş və istəyinə də nail olmuşdur. Belə ki, Məhəmməd həsən xan Qacardan sonra hakimiyyətə gələn Kərim xan Zənd Urmiyyə qalibiyyətini zəfər günü kimi qeyd etmək üçün "Şiraz qonaqlığına" dəvət edir. Bu qonaqlıqda Pənahəli xan girov götürülür. Pənahəli xanın İran şahının hiyləgərliyinin qurbanı olmasından sonra Qarabağda hakimiyyət uğrunda mübarizə başlayır. Bu mübarizə daha çox İbrahimxəlil xan və Mehribəy arasında gedir. Amansız döyüş İbrahim xanın Mehribəy bəyin üzərində qalibiyyəti ilə başa çatır. İbrahimxəlil xanın hakimiyyətdə olduğu 1763-1806-cı illəri Qarabağın inkişaf tərəqqi dövrü hesab etmək olar.

Qarabağın gözəlliyi məkrli qüvvələri özünə cəlb etmişdir

Qarabağın hərbi iqtisadi qüdrəti gürcü çarları ilə yanaşı, Rusiyaya ilan zəhəri verən erməni müləklərini də ciddi narahat etmişdir. Ona görə də, bu qüvvələr Qarabağa hücum təşkil etmək üçün birgə iş planı qururlar. Amma 1787-1795-ci illərdə Rusiya ilə Osmanlı imperiyası arasında müharibənin başlanması birleşmiş qüvvələrin Qarabağa planlaşdırılan hücumlarının qarşısını almışdır. Bununla da Qarabağ xanlığı inkişafını və hərbi qüdrətini artırmaqda davam etdirmişdir. Amma bir həqiqət var ki, məkrli düşmən heç zaman yatmır. Düşmən hər zaman bölgənin aparıcı xanlıqlardan olan ərazini işğal etmək, insanları isə məhv etmək üçün fürsət gəzir. Bax, bu fürsəti əldə edən Rusiya, Gürcüstan və erməni müləkləri 1806-cı ilin iyunda İran şahının Şuşaya hücum etməsindən istifadə edərək Qarabağın ərazilərini işğal etməyə başladılar. Hətta Şuşadakı rus qarnizonunun komandanı mayor Lisamoviç Cıdır düzündə ailəsi ilə yaşayan İbrahimxəlil xanı xaincəsinə qətlə yetirir. Bununla da Qarabağ Rusiya imperiyasının işğal zonasına çevrilir. Rusiyanın Qarabağı tam şəkildə işğal etməsindən sonar ermənilər bu ərazidə saylarını bir qədər artırılması üçün işə başlayırlar. Ancaq nə qədər kənar qüvvələrin hesabına saylarını artırırsalarda 2016-cı ilin rəsmi məlumatı təsdiq etdi ki, onların sayları cəmi 20- 23 min arasındır. Bir qədər sonra isə isə onların böyük hissi azərbaycan ərazilərini tərk edərək gəldikləri yerlərə getmişlər. Bu gün isə bölgə rahat nəfəs alır. Çünki Azərbaycan ordusunun 2020-ci ilin sentyabrın 27-də başladığı Vətən Müharibəsi ilə işğal edilən ərazilərin azad edilməsi ilə yanaşı erməni terror yuvasında darmadağın edilmişdir. Artıq biz Qarabağı incisə sayılan Şuşadayıq, İbrahim xanın yurdu olan Xankəndindəyik, ulularımızı qurub, yaratdıqları Qubadlıdayıq, Zənggiləndəyik, Xocalıdayıq, Kəlbəcərdə və, Laçında və digər şəhər, qəsəbə və kəndlərdəyik. Prezidentimiz, Fətəh Sərkərdə İlham Əliyevində dedi ki, biz əbədi olaraq o yerlərdəyik. İşğaldan azad edilən ərazilərimiz isə cənnətə çevrilir.

İLHAM ƏLİYEV